

Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі

твору); слова, мови (виразне читання поезій Лесі Українки, Олександра Олесь, М.Рильського, В.Сосюри, Д.Білоуса, Д.Павличка про рідне слово, про українську мову чи уривків з них; монолог Мокія з трагікомедії “Мина Мазайло” М.Куліша); кохання (повість “Тіні забутих предків” М. Коцюбинського, “Лісова пісня” Лесі Українки, роман “Тигролови” Івана Багряного; виконання пісні “Явір і яворина” Д.Павличка); сім’ї (драма “Дикий Ангел” О.Коломійця; мікросцена з твору); материнського подвигу (виконання віршів і пісень А.Малишка, Б.Олійника, В.Симоненка); синівської любові до матері (оповідання “Мати” Григорія Косинки; фотоколаж на відповідну тему); праці (оповідання “Соняшники” О.Гончара; фотоколажу славлених земляків – людей різних професій); творчості (роман “Диво” П.Загребельного; віртуальна міні-екскурсія в Софійський собор); мистецтва (роман “Собор” О.Гончара; читання уривку-роздуму Миколи Баглая про небезпеку відсутності мистецтва в житті людини; на фоні музики – презентація “Шедеври світового мистецтва”); людської гідності (повість-поема “По за межами болю” О.Турянського; читання в ролях сцени, де Сабо наказує приреченим їсти мертвого Бояні, щоб вижити); дружби (роман “Правда і кривда” М.Стельмаха; коментування виписаних народних прислів’їв про дружбу); самопожертви (роман “Князь Єремія Вишневецький” І.Нечуя-Левицького; мікросцена з твору); любові до Батьківщини (кіноповісті “Зачарована Десна” і “Україна в огні” О.Довженка, роман “Яса” Ю.Мушкетика; хвилина мовчання за земляками, загиблими в АТО).

Наприкінці заняття студенти осмислюють над слова: “Людина, позбавлена почуття прекрасного, естетичної культури, є недосконалою, духовно бідною, хоча б яким матеріальним багатством вона не прагнула компенсувати цей недолік” [2, 278].

У подальшому необхідно деталізувати роботу на тему “Естетичне виховання на заняттях української літератури”, подавши методичні ремарки до кожного заняття.

Література

1. Закон “Про освіту”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
2. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Д. Педагогіка: підручник. Київ: Знання-Прес, 2003. 418 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг.ред.В.В. Дубічинського. Х. : ВД “Школа”, 2006. 1008 с.
4. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. 560 с.

Балабуха Н. В.,
старший викладач,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки (м. Луцьк)

КРАСА СТРУКТУРИ ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ: ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (2011 р.) декларує формування і естетичної компетентності. Нова шкільна програма із зарубіжної літератури першим завданням ставить формування і розвиток стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до літератури протягом життя. Естетична функція читання поступово втрачається, воно стає більш прагматичним. Як отримати при читанні задоволення, естетичну насолоду, зрозуміти цінність художнього твору, як виробити естетичний смак? Час актуалізував цю методичну проблему. “Якщо із пізнавальною і виховною функціями літератури більш-менш зрозуміло, то з естетичною функцією ще

Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі

треба розібратися, треба розробити спеціальні методики проникнення в красу художнього твору, щоб він відкрився повною мірою” (О. Ніколенко).

Одним зі складників літературної компетентності є літературознавча компетенція особистості, яка має поступово формуватися під час вивчення літератури в школі. III етап літературної освіти – творчо-критичне читання в старших класах – передбачає поглиблений аналіз художніх творів, коли у центрі уваги не стільки літературний процес, а передовсім художній твір. Літературознавча компетенція включає розуміння літературного твору як системи, де усі компоненти взаємопов’язані, як єдності форми і змісту, як структури, яка є бездоганною, закономірною. У художньому творі немає випадкових речей: “потрібне слово в потрібному місці” (Дж. Свіфт). Побачити загадку і красу структури (форми) класичного твору, відчутти аромат мистецького пошуку, насолоду від розгадування і читання тексту – мета літературної освіти.

Найскладніше читати модерністську поезію. Це “таємниця, ключ від якої повинен віднайти читач” (С. Малларме). Це елітарне читання (елітарність – одна з рис модернізму), яке передбачає емоційний досвід, внутрішню готовність читача духовно розвиватися і його бажання долучитися до високого мистецтва, здатність прийняти і зрозуміти неповторність твору. Вчитель повинен вміти відкривати художній текст для себе та інших. Як навчити проникати в глибину класичного тексту, цінувати красу мистецького твору, заохотити до розгадування таємниць тексту, його структури? Ці питання ставимо й ми.

Як зазначає в своїх працях [1] і лекціях з теорії літератури М. Моклиця, зміст формується під час читання, повністю залежить від реципієнта, отже існує в площині суб’єктивного. Форма ж матеріальна річ, її можна спостерігати, розбирати її елементи і знову складати. Кожен формальний елемент твору змістовний. Саме форма робить літературу мистецтвом. Модерністи були естетамі, для них мистецтво було можливістю оригінально самовиразитися. Особливу увагу вони приділяли формі, структурі твору. Сьогодні розуміємо, що прорив у літературі можливий лише на рівні форми. Тому цікаво прослідкувати на прикладі творів Поля Верлена, як ідея структурує текст. В основі модернізму (зокрема символізму) – філософія двох світів, причому на рівні відчуття. “Ідея символіста проростає на усвідомленні інтуїтивно відчутого вищого (ідеального, небесного) світу, визначального по відношенню до світу нижчого, земного” [1, 61]. Ці світи для поета-символіста нерівноцінні і нерівнозначні, що відображає, як правило, структура твору. Розглянемо вірш П. Верлена “У корчмах шум і гам, на тротуарах твань...” у перекладі І. Світличного [2, 384] (“Гул полных кабаков; грязь улицы...” у перекладі В. Брюсова) зі збірки “Добра пісня” (1870). Вірш тематично (навіть графічно) поділений на дві частини. Але вони неоднакові: з 10 рядків у дев’яти змальовується світ земний, у якому змушений жити розчарований ліричний герой, катастрофічність якого болісно усвідомлюється ним; і лише останній рядок, вірніше, останнє слово – це визначення іншого, ідеального світу. Між світами – прірва, розрив, у перекладах це позначається і графічно, через тире (у російському перекладі навіть через два тире і знак оклику):

1 У корчмах шум і гам, на
тротуарах твань...

9 Асфальт розсох, риштак в помиях
через край –

10 Такий мій вірний шлях, яким іду я
в рай.

1 Гул полных кабаков; грязь улицы...

9 ...асфальт испорченный; по краю

10 Потоки грязные; – и это – путь
мой к раю!

Переклад В. Брюсова

Переклад І. Світличного

Синтаксична однорідність (знак “;” між образами-символами, мотивами), інтонація перелічування з наростанням емоції, словник вірша (за методикою Ю. Лотмана)

передають болісне відчуття зламу століть, створюють символ катастрофи, яка загрожує “сліпому” людству (“іржавий омнібус ... скрипить колесами, що вік не знали мазі, і в нітьму втуплює вирлаті сліпаки”). “Несамовитий крик безвиході й відчаю. Спустошеність... Трагедія усвідомлена. Віра втрачена. Виходу немає” (І. Гарін). І. Світличний перекладав вірші П. Верлена у 1974 – 1975 рр. в ізоляторі КДБ і таборі, що пояснює посилену емоційність, навіть трагічність особистісного сприйняття, назва збірки (“Мої французи”) підтверджує це. Зауважуємо послідовність і значення іменників (їх майже половина з усіх слів вірша). Перше й останнє слова в українському перекладі становлять бінарну опозицію: *корчма* (це не тільки символ брудного, продажного, низького, тілесного світу, в якому людина шукає звільнення від самотності, але й місце, де в традиційних сюжетах відбувається застава душі) – *рай* (де душа знаходить спокій). Останній рядок – усвідомлення поетом місії митця: жити в цьому світі, але знати і говорити про вищість небесного. “Кожен, хто обрав небесне, мусить пройти свій шлях на Голгофу” (М. Моклиця). Це і про ліричного героя Верлена.

Так само тематично й графічно поділених на дві нерівні частини програмовий твір “Поетичне мистецтво” (переклади Г. Кочура, М. Ореста; у М. Рильського – “Мистецтво поетичне”) зі збірки “Колишнє й недавнє” (1884). Твір написаний з нагоди ювілею – виходу у світ трактату Н. Буало. Збіг у назвах не випадковий. Назва – завжди ідея, натяк, підказка, “сигнал для психіки реципієнта”, вона “запрошує читача до гри й обіцяє винагороду за зусилля, потрачені на сприйняття” [1, 143]. Назви творів Верлена цікаві для такого аналізу-розгадування. “Поетичне мистецтво” – свідомий виклик традиції, запрошення до дискусії. Структура твору відповідає ідеї поета викласти своє розуміння високого мистецтва. У вірші 9 строф, майже весь текст – “естетична концепція нового часу”, наприкінці передостаннього речення стоять три крапки, що підкреслює відкритість позиції автора: про справжнє мистецтво можна говорити безкінечно, “*А решта все – література*”, тут достатньо одного слова (тире перед ним) і крапки. Наприкінці XIX ст. з’являються твори з відкритим фіналом. “Закриті твори вичерпують тему і ставлять крапку, відкриті твори передбачають продовження і навіть тривання в безконечності... закритість властива творам масової літератури, а відкритість – більш складним за змістом і формою творам елітарної літератури” [1, 145 – 147]. Епоха модернізму здійснила поділ на елітарну і масову літературу. Хіба не про це у Верлена? Ще одна особливість твору – кільцева композиція I частини, що створюється майже дослівним повтором першого речення, ще й виділенням знаком оклику двічі у перекладі Г. Кочура. Центром повтору є образ-символ Музики. Усі ключові слова – Ньюанс, Колір, Рима, Блакить – Верлен пише з великої літери (збережено у перекладах М. Рильського, М. Ореста). Концептуальним видається і повтор (символічно тричі) важливого для модерніста слова-образу Блакиті у 3, 5 (майже посередині) і 8 строфах, причому в 5 строфі *блакить* у перекладі Кочура стає частиною бінарної опозиції (через тире констатується конфлікт між двома світами: *Часник із кухонь тих брудних – Від нього плач в очах блакиті*), а у 8 строфі *шукати нову блакить, нову любов* – мета мистецтва.

Художня структура проявляється на усіх рівнях. Ми зупинилися лише на деяких прикладах. Розгадувати таємниці будови тексту, насолоджуючись цим процесом, відчувати красу структури класичного твору – цього можна навчитися.

Література

1. Моклиця М. В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 468 с.
2. Світличний Іван. У мене тільки слово. Поезії. Поеми. Переклади. Харків, 1994.